

Turinys

<i>Ižanga</i>	13
I. GRAIKIJA ĮSIVAIZDUOJA ATEITĮ	21
Malonumų ir knygų miestas	23
Aleksandras: pasaulio niekada negana	28
Draugas makedonietis	32
Ant bedugnės krašto: Muziejus ir Aleksandrijos biblioteka	40
Istorija apie ugnį ir siauras gatveles	66
Knygų oda	78
Detektyvinė užduotis	90
Homeras – paslaptis ir saulėlydis	92
Prarastas sakytinio žodžio pasaulis: aidų uždanga	97
Taiki abėcėlės revoliucija	118
Balsai, atkeliaujantys iš miglos, neramūs laikai	127
Išmokti skaityti šešėlius	138
Nepaklusnių žodžių sėkmė	143

Pirmoji knyga	145
Klajojantys knygynai	150
Kultūros religija	155
Vienas įstabios atminties vyras ir būrys merginų avangardisčių	158
Istorijų audėjos	174
Kitas man pasakoja mano istoriją	190
Juoko drama ir tai, ką esame skolingi šiukšlynams	204
Aistringas ryšys su žodžiais	213
Knygų nuodai ir trapumas	229
Trys Aleksandrijos bibliotekos sunaikinimai	236
Gelbėjimosi valtyis ir juodi drugeliai	251
Taip tapome tokie keisti	264

II. ROMOS KELIAI 271

Blogos reputacijos miestas	273
Pralaimėjimo literatūra	279
Nematomas vergijos slenkstis	291
Pradžioje buvo medžiai	297
Vargšai rašytojai ir turtuoliai skaitytojai	299
Jauna šeima	313
Knygininkas: pavojinga profesija	323

Vaikystė ir knygų su puslapiais pasisėkimas	340
Viešosios bibliotekos vandens rūmuose	356
Du ispanai: pirmasis gerbėjas ir subrendęs rašytojas	365
Herkulanas: išsauganti destrukcija	370
Ovidijus susiduria su cenzūra	375
Saldi inercija	379
Kelionė į knygų vidų ir kaip jas pavadinti	382
Kas tie klasikai?	390
Kanonas: viksvuolės istorija	400
Moterų balsų nuotrupos	412
Tai, kas atrodė amžina, paaiškėjo besą efemeriška	418
Išdrįsk prisiminti	427
<i>Epilogas. Pamištieji, bevardės</i>	431
<i>Padėka</i>	435
<i>Žinutė viksvuolės genčiai</i>	439
<i>Paaiškinimai</i>	443
<i>Literatūros sąrašas</i>	474
<i>Vardų rodyklė</i>	485

„Raidės primena piešinius,
tačiau jų viduje slypi balsai.
Kiekvienas puslapis – neišsemiama balsų skrynija.“

MIA COUTO, „Mozambiko trilogija“

„Nejudrūs abėcėlės ženklai
prote virsta gyvybės pilnomis reikšmėmis.
Skaitymas ir rašymas keičia mūsų smegenų struktūrą.“

SIRI HUSTVEDT, „Gyventi, galvoti, žiūrėti“

„Man smagu įsivaizduoti, kaip apstulbtų
gerasis Homeras, kad ir kas jis būtų,
pamatęs savo epopėjas
tokios jam nesuvokiamos būtybės, kaip aš, lentynose
viduryje žemyno, apie kurio egzistavimą jis nė nenutuokė.“

MARILYNNE ROBINSON, „Vaikystėje mėgau skaityti“

„Skaitymas visad reiškia vietos keitimą, kelionę,
išvykimą tam, kad surastum save patį.
Nepaisant to, kad skaitymas dažniausiai vyksta sėdomis,
jis grąžina mums klajoklišką prigimtį.“

ANTONIO BASANTA, „Skaitymas prieš nebūtį“

„Knyga yra
indas, kuriame glūdi laikas.
Sumanūs spąstai, kuriais žmogaus protas
ir jautrumas
nugalėjo tą nepastovią, kintančią būklę,
vedusią gyvenimo patirtį į užmarštį ir nebūtį.“

EMILIO LLEDÓ, „Knygos ir laisvė“

Ižanga

Paslaptingi raitelių būriai joja Graikijos keliais. Valstiečiai įtariai juos stebi, stovėdami vidury laukų arba trobelių prieangiuose. Partitis šio krašto žmonės išmokė, kad keliauja tik pavojingieji – kariai, samdiniai arba vergų pirkliai. Valstiečiai suraukia kaktas ir niurna stebėdami, kaip raiteliai ir vėl susilieja su horizontu. Jiems nepatinka ginkluoti svetimšaliai.

Raiteliai joja, nekreipdami dėmesio į kaimelio gyventojus. Ilgus mėnesius jie kopė į kalnus, brovėsi per tarpeklius, jojo per slėnius, brido per upes, plaukė iš salos į salą. Nuo tada, kai leidosi į šią keistą misiją, jų raumenys ir ištvėrmė gerokai sustiprėjo. Kad galėtų įvykdyti savo užduotį, paslaptinieji raiteliai turi kirsti pavojingas kone nuolat kariaujančio pasaulio teritorijas. Jie – medžiokliai, sekantys paskui ypatingas aukas. Tylias, gudrias, nepaliekančias pėdsakų.

Jeigu tie baugūs pasiuntiniai prisėstų kokio nors uosto užkeigoje išgerti vyno, suvalgyti keptą aštuonkojį, paplepėti ar prisigerti su nepažįstamaisiais (nors, vadovaudamiesi sveiku protu, niekad taip nesielgia), galėtų papasakoti įspūdingų kelionių istorijų. Jie lankėsi žemėse, plakamose maro rykštės. Keliavo per gaisrų nusiaubtus regionus, regėjo dar karštus pelenus, rusenančius sunaikintose gyvenvietėse, liudijo kautis pasiruošusių maištautojų ir samdomų karių žiaurumą. Išsamūs įvairių teritorijų žemėlapiai dar nenubraižyti, tad mūsų raiteliai pasiklysta ir kelias dienas klaidžioja svilnami piktos saulės arba talžomi audrų. Jiems tenka gerti šlykštų vandenį, sukeliančią siaubingą viduriavimą. Lyjant vežimai ir mulai užklimpsta balose, tuomet šūkaudami ir dievagodamiesi jie traukia gyvulius ir vežimus iš klampynės, kol krinta ant kelių veidu į

purvą. Kai užklumpa naktis ir nėra kur prisiglausti, vien apsiaus-
tai gina juos nuo skorpionų. Paslaptiesiems pasiuntiniams tapo
pažįstamos iš proto varančios utėlių atakos ir nuolatinė keliuo-
se knibždančių plėšikautojų baimė. Jojant per bekraštes dykynes
jiems dažnai stingsta kraujas įsivaizduojant kur nors tykančią gaują
galvažudžių, kurie sulaukę kvapą tūno kelio vingyje, kad netikėtai
užklupę keliautojus šaltakraujiškai nužudytų, apiplėštų ir paliktų
dar neatšalusius lavonus gulėti krūmuose.

Taigi, normalu, kad jie bijo. Siųsdamas savo tarnus į kitą jūros
krantą vykdyti įsakymo, Egipto karalius patikėjo jiems daug pinigų.
Tais laikais, praėjus vos keliems dešimtmečiams po Aleksandro mir-
ties, keliauti su didele suma pinigų buvo labai pavojinga, kone pra-
gaištinga, tačiau, nepaisydamas vagių durklų, užkrečiamų ligų ir lai-
vų katastrofų, grasinančių sužlugdyti tokią brangią misiją, faraonas
vis tiek siunčia savo pasiuntinius iš Nilo šalies, kad šie kirstų sienas ir
sukartų ilgiausią kelią įvairiomis kryptimis. Akinamas kankinančio
troškimo turėti, faraonas aistringai, nekantriai geidžia grobio, kurį,
susidurdami su nežinomais pavojais, vejasi jo slaptieji medžiotojai.

Ant savo trobelių slenkščių pasišnabždėti susėdę valstiečiai,
samdomi kariai ir vagys būtų iš nuostabos išpūtę akis ir nukabinę
žandikaulius, jei tik būtų žinoję, ko ieško tie svetimšaliai raiteliai.

Knygų, jie ieško knygų.

Tai buvo geriausiai saugoma egiptiečių dvaro paslaptis. Abiejų
žemių Valdovas, vienas galingiausių to meto vyrų, būtų atidavęs
gyvybę (žinoma, ne savo, bet karaliai visad taip elgiasi), kad gautų
visas pasaulio knygas Didžiajai Aleksandrijos bibliotekai. Jis vaikė-
si svajonę turėti tobulą, visa apimančią biblioteką, kolekciją, kurią
sudarytų visi iki tol gyvenusių rašytojų kūriniai.

Visad bijau rašyti pirmąsias eilutes, peržengti naujos knygos
slenkstį. Net tada, kai jau būnu apėjusi visas bibliotekas, o užrašų

knygelės kone plyšta aistringai primargintos įvairiausių pastabų, kai jau nebegaliu sugalvoti jokių logiškų pasiteisinimų (taip pat ir nelogiškų), kad galėčiau ir toliau delsti, vis dar kelias dienas atidėliuju darbą puikiai suprasdama, ką reiškia būti baile. Paprasčiausiai nesugebu. Juk tose eilutėse turėtų tilpti viskas – pasakojimo tonas, humoro jausmas, poezija, ritmas, pažadai... Dar neparašyti skyriai jau turėtų būti nujaučiami, kautis už būvį knygos pradžia pasirinktų žodžių daigyne. Bet kaip tai padaryti? Mano bagaže šiuo metu tik abejonės. Rašydama naują knygą vis grįžtu į pradžią, o širdis virpa kaip pirmąjį sykį. Rašyti reiškia mėginti atrasti tai, ką parašytume, jeigu rašytume, sako Marguerite'a Duras, jungdama į sąlygos sakinį bendratį ir tariamąją nuosaką, tarsi jaustų po kojomis skylančią žemę.

Tiesa, rašymas mažai kuo tesiskiria nuo kitų dalykų, kuriuos imame daryti dar prieš sužinodami, kaip: kalbėti užsienio kalba, vairuoti, būti mama. Gyventi.

Praėjus abejonių keliamai agonijai, išnaudojusi galimybes atidėti darbą ir visus alibi, vieną karštą liepos pavakarę akis į akį susiduriu su balto popieriaus lapo vienatve. Nusprendžiau pradėti tekstą nuo paslaptinių auką persekiojančių medžiotojų. Tapatinuosi su jais, nes man patinka jų kantrybė, stoviškumas, eikvojamas laikas, lėtumas ir nuolatinių paieškų keliamas adrenalinas. Ilgus metus tyriau, ieškojau šaltinių, rinkau informaciją ir bandžiau susipažinti su istorine medžiaga. Bet, išmušus tiesos valandai, atrasti istoriniai faktai man atrodo tokie nuostabūs, kad įsiveržia į sapnus ir neatsiklausę tampa pasakojimu. Man smalsu atsidurti tų knygų medžiotojų, jojančių neramos žiaurios senosios Europos keliais, kailyje. O jeigu pradėčiau knygą pasakodama apie jų kelionę? Galbūt įmanoma, bet – kaip atskirti duomenų skeletą nuo fantazijos raumenų ir kraujo?

Mano galva, tokia kelionės pradžia yra tokia pat fantastiška, kaip ir kelionės ieškant karaliaus Saliamono kasyklų arba dingusios Sandoros skrynios, bet šaltiniai liudija, kad tokios mintys iš tiesų egzistavo didybės manijos apimtų Egipto karalių protuose.

Galbūt tada, III a. pr. Kr., buvo pirmas ir paskutinis kartas, kai buvo įmanoma išpildyti svajonę surinkti absoliučiai visas pasaulio knygas į vieną universalią biblioteką. Šiandien toks siekis primena įstabų abstraktaus Borgeso apsakymo siužetą, o gal didžiąją jo erotinę fantaziją.

Didžiojo Aleksandrijos projekto laikais nebuvo nieko panašaus į tarptautinę prekybą knygomis. Jų buvo galima įsigyti senuose miestuose, nugyvenusiuose turtingą kultūrinį gyvenimą, bet ne jaunojoje Aleksandrijoje. Šaltiniai liudija, kad, norėdami papildyti knygų kolekcijas, karaliai naudojosi milžiniškais absoliutinės valdžios teikiamais pranašumais. Ko negalėdavo nusipirkti, konfiskuodavo. Jeigu reikėdavo nuridenti keletą galvų arba nušluoti ištikus derlius, kad gautų geidžiamą knygą, jie nė nemirktelėję duodavo tokį įsakymą įtikinėdami save, kad šalies prestižas svarbesnis nei kokie nors skrupulai.

Norėdami pasiekti savo tikslų karaliai būdavo pasiruošę net apgaulei. Ptolemajas III troško oficialių Eschilo, Sofoklio ir Euripido darbų versijų, po premjerų teatro festivaliuose saugomų Atėnų archyve. Faraono pasiuntiniai paprašė paskolinti tuos įstabius ritinius, kad kruopštieji raštininkai juos nukopijuotų. Atėnų valdžia pareikalavo milžiniško penkiolikos sidabro talentų užstato (dabar jį būtų galima įvertinti milijonais dolerių). Egiptiečiai sumokėjo, padėkojo pompastiškais reveransais, iškilmingai prisiekė grąžinti ką pasiskolinę ne vėliau nei po (sakykim) dvylikos mėnulių, patys sau pagrasino didžiais prakeiksmiais, jei knygos negrįš nepriekaištingos būklės, ir, žinoma, pasiglemžė jas, nė negalvodami atsiimti užstatą. Atėnų valdžiai neliko nieko kito, kaip iškęsti tokį pažeminimą. Išdidi Periklio laikų sostinė virto provincialiu miestu karalystėje, nesugebančioje varžytis su prekyboje javais – to meto nafta – dominuojančio Egipto galia.

Aleksandrija buvo pagrindinis šalies uostas ir naujasis gyvenimo centras. Visais laikais tokio dydžio ekonominės galios galėjo nerūpestingai naudotis beribės valdžios teikiamais pranašumais.

Visi nesvarbu iš kur atplaukę laivai, prisišvartavę Bibliotekos mieste, būdavo kaipmat apžiūrimi. Muitinės pareigūnai konfiskuodavo visus raštus, kokius tik rasdavo, liepdavo juos perrašyti ant naujų papirusų, atiduodavo kopijas ir pasilikdavo originalus. Iš laivų pagrobtos knygos atguldavo į Bibliotekos lentynas su trumpu prieraišu, žyminčiu jų kilmę („laivų fondas“).

Kai esi pasaulio viršūnėje, per didelių paslaugų nebūna. Kalbama, kad Ptolemajus II nuvarė savo pasiuntinius pas visus pasaulio suverenų ir valdovų, užantspauduotame laiške prašydamas, kad šie būtų malonūs ir atsiųstų jo kolekcijai nei daug, nei mažai – viską: savo karalystės poetų ir prozininkų, oratorių ir filosofų, gydytojų ir žynių, istorikų ir visų kitų rašytojų kūrinius.

Be to (būtent čia man ir atsivėrė durys į šią istoriją), karaliai siūsdavo pavojingais jiems žinomo pasaulio sausumos ir jūrų keliais agentus pilnomis kišenėmis, įsakęs nupirkti kuo daugiau knygų ir, kad ir kur būtų, surasti pačius seniausius egzempliorius. Toks apetitas knygoms ir už jas mokami pinigai patraukė sukčių ir padirbinėtojų dėmesį. Šie siūlydavo įsigyti padirbtus neva vertingų tekstų ritinius, pasendindavo papirusą, norėdami padidinti apimtį suliedavo į vieną kelis kūrinius ir prasimanydavo gausybę kitokių išmoningų apgavysčių. Kažkoks šmaikštus išminčius gerokai pasilinksmino kurpdamas suktus veikalus, visiškai apgavystes, paruoštas taip, kad sužadintų Ptolemajų godumą. Knygas tokiais smagiais pavadinimais būtų lengva parduoti ir šiandien: „Ko nepasakė Tukididas“. Pakeiskim Tukididą Kafka arba Joyce'u ir įsivaizduokim lūkesčius, kuriuos sužadintų tokia knyga apgavikė, pilna suklastotų atsiminimų ir neva pačių didžiausių kokio nors rašytojo paslapčių.

Nepaisant pagrįstų įtarimų apie galimą apgaule, Bibliotekos pirkliai bijodavo pražiopsoti vertingą knygą ir rizikuoti užrūstinti faraoną. Karalius periodiškai peržiūrėdavo savo ritinių kolekciją taip pat išdidžiai, kaip stebėdavo karinius paradus. Klausdavo už Bibliotekos tvarką atsakingo Demetrijo iš Falero, kiek knygų jau sukaupta, o šis raportuodavo naujausius duomenis: „Jau turime

daugiau nei du šimtus tūkstančių, o Karaliau, skubu kuo greičiau gauti tiek, kiek trūksta iki penkių šimtų tūkstančių.“ Aleksandrijoje prasidėjęs knygų alkis pamažu tapo aistringo pamišimo proveržiu.

Gimiau tokioje šalyje ir tokiu metu, kai knygos yra lengvai prieinamas daiktas. Mano namuose jos matyti kur tik bežiūri. Kai intensyviai dirbu ir skolinuosi tuzinus knygų iš mano intervencijas pakenčiančių bibliotekų, dažnai sukraunu knygų bokštus ant kėdžių ar netgi ant grindų. Palieku jas kniūbsčias, atverstas, tarsi šlaitinius stogus, ieškančius namo, kurį galėtų uždengti. Nenorėdama, kad mano dvimetis sūnus suglamžytų lapus, kraunu knygų krūvas ant sofos atlošo, taigi atsisėdusi pailsėti jaučiu jų kampučių baksnojimą į kaklą. Palyginus knygų kainą su nuomos kainomis mano mieste, paaiškėja, kad knygos – brangūs nuomininkai. Visgi manau, kad visos jos (nuo didelių fotografijos albumų iki tų senų kišeninių leidimų, vis grasinančių užsiverti tarsi midijos) daro namus jaukesnius.

Istorija apie pastangas, keliones ir sunkumus, išvertus, kad būtų pripildytos Aleksandrijos bibliotekos lentynos, gali pasirodyti patraukli, nes yra egzotiška. Tai – keisti nutikimai, nuotyčiai, tokie pat kaip įstabios kelionės į Indiją, ieškant prieskonių. Dabar knygos tokios dažnos, joms tokia svetima technologinės naujovės aura, kad gausiai priviso pranašų, gąsdinančių knygų išnykimu. Dažnai liūdziau skaitydama laikraščių straipsnius, kur pranašaujama, kad knygos išnyks, bus pakeistos elektroniniais prietaisais arba pralaimės didžiulei laisvalaikio leidimo galimybių įvairovei. Patys niūriausieji tikina, kad esame ant epochos pabaigos krašto, stebime tikrąją apokalipsę, kai užrakinamos knygynų durys, o bibliotekos virsta dykynėmis. Regis, jie nori pasakyti, kad netrukus knygas matysime etnologijos muziejų stenduose greta priešistorinių iečių antgalių. Šis vaizdinyš įsirėžia į mano vaizduotę, akimis keliauju per nesibai-

giančias knygų eiles ir vinilo plokštelių rikiuotes. Ar tikrai mielas senasis pasaulis tuoj pradings?

Ar esame tuo tikri?

Knyga atlaikė laiko išbandymus, įrodė esanti ilgų nuotolių bėgikė. Knygos buvo su mumis kiekvieną kartą, kai nubusdavome iš sapnų apie revoliucijas ar savo žmogiškųjų katastrofų košmarų. Pasak Umberto Eco, knygos priklauso tai pačiai kategorijai kaip šaukštas, plaktukas, ratas ar žirklys – vieną sykį juos išradus, nebebus nieko geresnio.

Žinoma, naujosios technologijos stulbina, tad joms pakanka jėgos, kad nuverstų nuo sosto senąsias monarchijas. Nepaisant to, visi ilgimės prarastų dalykų: nuotraukų, archyvų, senų darbų, prisiminimų, jie greit pasensta, o jų produktai tampa atgyvenomis. Pirmiausia taip nutiko su dainomis iš garsajuosčių, paskui – su filmais iš vaizdajuosčių. Pasiutusiai stengiamės, kad prikauptume to, kas, technologijos pažangai vykdant kruopštų savo darbą, išeina iš mados. Kai atsirado DVD, buvo teigiama, kad pagaliau išsprendė visos archyvavimo problemos, bet štai mus jau gundo dar mažesni diskai, kuriems, žinoma, reikia naujų prietaisų. Keisčiausia tai, kad vis dar galime perskaityti rankraščius, kantriai perrašytus prieš daugiau nei dešimt amžių, bet jau nebegalime peržiūrėti vos kelių metų senumo vaizdajuostės arba diskelio, nebent tuo atveju, jei tarsi koks senienų muziejus kur nors namų užkaboriuose būtume išsaugoję visus savo kompiuterius ir kitus garso ar vaizdo prietaisus.

Nepamirškime, kad knyga jau kelis amžius yra mūsų sąjungininkė kare, apie kurią nerašo istorijos knygos. Tai – karas, kad būtų išsaugoti vertingieji mūsų kūriniai: žodžiai, tas silpnas vėjo gūsis, istorijos, kurias išradome, kad suprastume chaosą ir sugebėtume jame išgyventi, žinios – tikros, melagingos ir visad laikinos, – kurias išbraižome kietame savo neišmanymo akmenyje.

Todėl ir nusprendžiau pasinerti į šį tyrimą. Pirmiausia kilo spiečiai klausimų: kada atsirado knygos? Kokia istorija slypi už pastangų jas dauginti arba naikinti? Ką praradome kelyje, o kas

buvo išgelbėta? Kodėl kai kurios knygos tapo klasika? Kiek knygų netekome dėl laiko dantų, ugnies nagų ar vandens nuodų? Kokios knygos buvo deginamos apėmus įtūžiui, o kokios – aistringai perrašomos? Galbūt – tos pačios?

Šis pasakojimas – bandymas tęsti anų knygų medžiotųjų nuotykių. Norėčiau koku nors būdu tapti jų bendrakeleive ir slapčia pamatyti prarastus rankraščius, klausytis nežinomų istorijų ir greit nutilisiančių balsų. Galbūt tie tyrinėtojai buvo tik paprasti pasiuntiniai, tarnaujantys didybės manijos apsėstiems karaliams. Galbūt jie nesuprato savo užduoties transcendentiško, galbūt manė ją esant absurdišką, o nakvodami po atviru dangumi, užgesus laužo nuodėguliams, niurnėdavo pro sukąstus dantis, kad pavargo rizikuoti gyvybe dėl tokios kvailos svajonės. Jie tikrai būtų rinkęsi misiją, suteikiančią daugiau galimybių kilti karjeros laiptais, pavyzdžiui, užgniaužti sukilimą Nubijos dykumoje arba stebėti, kaip Nile pakraunami laivai. Visgi įtariu, kad ieškodami knygų, tarsi jos būtų išbarstyto lobio dalys, tie keliautojai patys to nežinodami padėjo mūsų pasaulio pamatus.